

CHET TILINI O'QITISH METODIKASINING LINGVISTIK ASOSLARI: NAZARIY SHARH VA TAQQOSLAMALI TAHLIL

Sindorov Rajapboy Ulug'bek o'g'li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti o'qituvchisi.

rajapboysindorov77@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada chet tilini o'qitish metodikasining lingvistik asoslari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tilning tizimli tuzilishi, uning fonetik, leksik va grammatik darajalari hamda kommunikativ funksiyalari yoritiladi. Shuningdek, psixolingvistik yondashuvlar asosida ichki nutq, tafakkur va nutq faoliyatining o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqiladi. Turli lingvistik va metodik yondashuvlar taqqoslanib, boshlang'ich ta'lim bosqichida chet tilini samarali o'qitish bo'yicha xulosalar chiqariladi.

Kalit so'zlar: lingvistika, chet tili, metodika, nutq faoliyati, psixolingvistika, kommunikativ yondashuv, til tizimi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются лингвистические основы методики обучения иностранным языкам. Анализируются структура языка, его фонетический, лексический и грамматический уровни, а также коммуникативные функции. Особое внимание уделяется психолингвистическим аспектам, включая внутреннюю речь, мышление и речевую деятельность. Проводится сравнительный анализ различных лингвистических и методических подходов с целью определения эффективных способов обучения иностранному языку в начальной школе.

Ключевые слова: лингвистика, иностранный язык, методика обучения, речевая деятельность, психолингвистика, коммуникативный подход, языковая система.

Annotation: This article examines the linguistic foundations of foreign language teaching methodology from a theoretical perspective. It analyzes the structure of language, including its phonetic, lexical, and grammatical levels, as well as its communicative functions. Special attention is paid to psycholinguistic aspects such as inner speech, thinking, and speech activity. A comparative analysis of various linguistic and methodological approaches is conducted to identify effective strategies for teaching foreign languages, particularly at the primary education level.

Keywords: linguistics, foreign language, teaching methodology, speech activity, psycholinguistics, communicative approach, language system.

Bugungi globallashuv jarayonida chet tillarini bilish nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki professional va ijtimoiy muvaffaqiyatning muhim omiliga aylanib bormoqda.

Shu sababli ta'lim tizimida, ayniqsa boshlang'ich bosqichdan boshlab chet tilini samarali o'qitish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chet tilini o'qitish metodikasining ilmiy asoslarini ishlab chiqishda esa lingvistika fanining o'rni beqiyosdir. Chunki tilni o'rganish jarayoni bevosita uning tuzilishi, funksiyalari va nutq faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Lingvistik yondashuv tilni tizimli hodisa sifatida talqin etib, uning fonetik, leksik, grammatik va sintaktik darajalarini o'rganishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, zamonaviy tilshunoslikda til faqat struktur birliklar yig'indisi emas, balki kommunikativ faoliyat vositasi sifatida qaraladi.

Bu fikrlar Wilhelm von Humboldt tomonidan ilgari surilgan tilning inson tafakkuri va madaniyati bilan uzviy bog'liqligi haqidagi g'oyalar bilan hamohangdir. Shuningdek, Lev Vygotsky va Alexander Leontievlarning psixolingvistik qarashlari tilni o'zlashtirish jarayonida ichki nutq, tafakkur va kommunikativ ehtiyojlarning muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Chet tilini o'qitish metodikasining lingvistik asoslari, avvalo, til va nutq o'rtasidagi munosabatni to'g'ri anglashga tayanadi. An'anaviy yondashuvlarda ko'proq til tizimini o'rganishga urg'u berilgan bo'lsa, zamonaviy metodikalarda nutq faoliyatini shakllantirish, ya'ni real kommunikativ vaziyatlarda til birliklaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor hisoblanadi. Shu bois bugungi kunda kommunikativ, funksional va pragmatik yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, turli lingvistik nazariyalar asosida ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar o'zaro farqlanadi va har biri o'qitish jarayoniga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Ularni nazariy jihatdan tahlil qilish hamda o'zaro taqqoslash orqali eng samarali metodlarni aniqlash mumkin bo'ladi.

Shunday qilib, ushbu ishning maqsadi – chet tilini o'qitish metodikasining lingvistik asoslarini nazariy jihatdan sharhlash va turli yondashuvlarni taqqoslamali tahlil qilishdan iborat. Mazkur tadqiqot natijalari ta'lim jarayonini takomillashtirish, ayniqsa boshlang'ich bosqichda chet tilini samarali o'qitish metodlarini tanlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lishi kutiladi.

Birinchiidan chet tilini o'rganishda til qobiliyati (yazikovaya sposobnost) insonning tabiatida mavjud bo'lgan, ijtimoiy muhitda rivojlanuvchi psixologik hodisa sifatida talqin etiladi. U fonetik, leksik, grammatik darajalardan tashkil topgan. Leontyev[2] ta'kidlaganidek, bu darajalar bir-biri bilan iyerarxik munosabatda bo'lib, til tizimining asosiy birliklarini (fonema, morfema, so'z, so'z birikmasi, gap, superfrazoviy birlik, matn) shakllantiradi.

Ikkinchidan, gap tilning asosiy birligi sifatida naminativ, kommunikativ va kognitiv funksiyalarni birlashtiradi. Admoni[3] ning fikricha, gap tugallangan nutqiy xabarni shakllantirish orqali tilning asosiy vazifasini amalga oshiradi. Metodikada gap "nutq namunasi" sifatida qo'llaniladi. Bim, Ilyin, Arakin, Miroyubov kabi metodistlar aynan gapni o'quv modeli sifatida ishlab chiqqanlar.

Uchinchidan, dialogik birlik (dialogicheskoye yedinstvo) pragmalingvistikada alohida lingvistik birlik sifatida talqin etiladi. Shadrikov[4] bu tushunchani “replikalarning tuzilmaviy, intonatsion va semantik jihatdan tugallangan birikmasi” deb ta’riflaydi. Dialogik birlik kommunikativ aktning lingvistik komponenti bo‘lib, unda ona va chet tilidagi o‘xshashlik va farqlar aynan gap va dialogik birlik darajasida yaqqol namoyon bo‘ladi.

To‘rtinchidan, pragmalingvistikada tilning kontakt, emotsional, rag‘batlantiruvchi va boshqa funksiyalari ajratilgan. Kontakt funksiya muloqot jarayonida aloqani o‘rnatish, qo‘llab-quvvatlash va tugatish uchun mo‘ljallangan til vositalarini o‘z ichiga oladi. Emotsional funksiya “emotsional yuqumlash” orqali inson xulqiga ta’sir ko‘rsatishni maqsad qiladi. Rag‘batlantiruvchi funksiya esa so‘zlovchining irodasini ifodalash va muloqot ishtirokchilarini muayyan harakatlarga undash uchun xizmat qiladi. Intonatsiya esa bu funksiyalarni amalga oshirishda alohida ahamiyatga ega.

Beshinchidan, ichki nutq fenomeni til va tafakkurning uyg‘unlashuv nuqtasidir. L.S. Vygotskiy ta’kidlaganidek, tafakkur va til turli ildizlardan o‘sadi – tafakkur bilish ehtiyojidan, til esa muloqot ehtiyojidan kelib chiqadi. A.R. Luriya[5] nutqiy fikrni shakllantirish jarayonini to‘rt bosqichga ajratadi: motiv va umumiy niyat; ichki nutq bosqichi; chuqur-sintaktik strukturaning shakllanishi; tashqi nutqiy ifoda. A.A. Leontyev[6] esa “ichki dasturlash” fazasini ajratib ko‘rsatadi.

Oltinchidan, chet tilini o‘zlashtirish jarayonida ikki asosiy yondashuv mavjud. Birinchi yondashuv (A.A. Leontyev, I.A. Zimnyaya) bo‘yicha ichki nutq “predmet-sxema” kodida amal qiladi va chet tili bevosita ushbu kod bilan bog‘lanishi mumkin. Ikkinchi yondashuvga ko‘ra esa ichki nutq milliy til vositalarida amal qiladi, chet tili esa ona tili orqali o‘zlashtiriladi. Plaksina bu ikki yondashuv bir-birini to‘ldirishini, turli o‘quvchilarda har xil individual strategiyalar shakllanishini ta’kidlaydi.

Yettinchidan, “oralik til” gipotezasi (interlanguage) N.D. Galskova[7] tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. Unga ko‘ra, o‘quvchi chet tilini o‘zlashtirish jarayonida mustaqil oralik til tizimini shakllantiradi. Bu tizimda ona tili, o‘rganilayotgan chet tili va o‘ziga xos xususiyatlar uyg‘unlashadi. Oralik til dinamik ravishda rivojlanib, o‘quvchining umumiy til va nutq tajribasiga asoslanadi.

Chet tilini o‘qitishda “nutqdan tilga” tamoyiliga amal qilishni, ya’ni til tizimini nutq orqali, maxsus tashkil etilgan maqsadli muloqot jarayonida o‘rgatishni tavsiya qiladi. Lingvistik komponent qat’iy saralangan fonetik, grammatik, leksik minimumlarni o‘z ichiga olishi kerak. Har bir o‘quv birligi (so‘z, so‘z birikmasi, gap, dialog namunasi, monolog namunasi) muayyan vaziyat bilan bog‘langan holda takdim etilishi lozim. Bir tarkibli gaplarni ikki tarkibli gaplar bilan solishtirishga asoslangan tizimli mashqlar ishlab chiqish; har bir bir tarkibli gap turini alohida – boshqa turlar bilan aralashtirmasdan – o‘rgatish va har bir tur bo‘yicha yetarlicha mashq bajarish;

grammatik tahlil ko'nikmalarini shakllantirishda matn materialidan keng foydalanish; talabalarning xatolarini tahlil qilish va ular asosida individual korreksion ishlar olib borish.

Chet tilini o'qitish metodikasining lingvistik asoslarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, tilni samarali o'rgatish faqatgina uning grammatik va leksik tizimini o'zlashtirish bilan cheklanmaydi, balki nutq faoliyatini shakllantirish, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish bilan uzviy bog'liqdir. Lingvistika fanida til tizimi, uning darajalari va funksiyalariga oid qarashlar metodik yondashuvlarning shakllanishiga mustahkam nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy struktur yondashuv til birliklarini izchil o'rgatishga yo'naltirilgan bo'lsa, zamonaviy kommunikativ va pragmatik yondashuvlar o'quvchilarning real nutqiy faoliyatini rivojlantirishni ustuvor deb hisoblaydi. Shu bilan birga, psixolingvistik nazariyalar tilni o'zlashtirish jarayonida tafakkur, ichki nutq va individual xususiyatlarning muhim rol o'ynashini asoslab beradi. Bu esa o'qitish jarayonida o'quvchining yosh, psixologik va kognitiv xususiyatlarini inobatga olish zarurligini ko'rsatadi.

Turli lingvistik yondashuvlarni taqqoslash natijasida ularning har biri ma'lum jihatdan samarali ekanligi, biroq birgina metod bilan cheklanib qolish yetarli emasligi aniqlandi. Eng samarali natijaga turli metod va yondashuvlarni uyg'unlashtirish, ya'ni integrativ yondashuv orqali erishish mumkin. Ayniqsa, boshlang'ich bosqichda chet tilini o'qitishda til materiallarini nutqiy vaziyatlar asosida berish, dialog va matn bilan ishlash, talaffuz va intonatsiyaga e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, chet tilini o'qitish metodikasining lingvistik asoslari ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, o'quvchilarda nafaqat til bilimlarini, balki erkin va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois zamonaviy ta'limda lingvistik, psixolingvistik va kommunikativ yondashuvlarning uyg'unligi asosiy tamoyil sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Адмони В.Г. Синтаксис современного немецкого языка. – М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1973. – 391 с.
2. Natalia Galskova. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АРКТИ, 2003. – 192 с.
3. Irina Zimnyaya. Лингвопсихология речевой деятельности. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
4. Alexey Leontiev. Основы психолингвистики. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.
5. Alexander Luria. Основные проблемы нейролингвистики. – М.: Либроком, 2009. – 256 с.

6. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса. – М.: Высшая школа, 1981. – 176 с.
7. Радченко О.А. Язык как мирозерцание: лингвофилософская концепция неогумбольдтианства. – 3-е изд., стереотип. – М.: КомКнига, 2006. – 312 с.
8. Шадриков В.Д. Введение в психологию: эмоции и чувства. – М.: Логос, 2002. – 156 с.